

Стецишин М.М., Зав'ялова Т.В., Непша О.В.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького

ГОСПОДАРСЬКЕ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНА РІЧОК ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИАЗОВ'Я

По території Північно-Західного Приазов'я від затоки Сивашик до східного кордону Запорізької області протікає 10 річок, довжина яких більше 10 км. Територіально річкову мережу Приазов'я можна розділити на дві частини: західну і східну. Вони відрізняються одна від одної будовою поверхні, кліматичними умовами і характером режиму. Так річки які входять в західний район, мають рівну течію, русла їх часто меандрують, долини мають широку заплаву. Річки східного району беруть початок на Приазовській височині, у верхів'ях мають напівгірський характер, їх русла сильно врізані, неширокі, обмежені крутими схилами долини, береги яких вкриті ярами і балками. Нижче за течією долини цих річок стають ширшими, берегові схили пологими, течія повільна, утворюються меандри і стариці, заплави заболочуються. У верхів'ях ці річки мають швидку течію і розвивають інтенсивну ерозійну діяльність. У зв'язку з цим густота річок західної частини різко відрізняється від східної. На заході вона не перевищує 0,19 км / км², а на сході досягає 0,36 км / км². По довжині річки західного басейну (річка Молочна 198 км) більше ніж річки східного басейну (річка Обитічна 100 км). Найбільшою річкою, що протікає в західній частині регіону є Молочна, а в східній частині Обитічна і Берда.

Основне джерело живлення річок Приазов'я - атмосферні опади, які складають в досліджуваному районі в середньому 250-300 мм на заході і 400-450 мм в східній частині. Розподіляються вони нерівномірно не тільки в просторі, але і в часі: найбільша їх кількість випадає влітку, переважно у вигляді злив. Збільшення кількості опадів із заходу на схід можна пояснити впливом рельєфу - на схід абсолютні висоти зростають. Найменша кількість випадає в басейнах річок Великий і Малий Утлюк - в середньому 350 мм, далі

на схід кількість опадів збільшується і на Приазовській височині вони можуть в окремі роки досягати - 550 мм. Влітку дуже велика випаровуваність з території - до 890 мм. Найменше опадів випадає в зимові місяці. Тому значну роль у живленні річок грають поряд з дощами талі весняні води і підземний стік.

В останні роки водні ресурси Північно-Західного Приазов'я стають дефіцитом, який значно впливає на розвиток сільського господарства. Питанню охорони та раціонального використання водних ресурсів приділяється велика увага і зроблено вже не мало, але на жаль, в основному всі заходи спрямовані поки на поліпшення стану великих та середніх річок, а в басейнах переважної більшості малих річок подібну роботу ще належить виконати.

Основними джерелами забруднення вод є промисловість, сільське і комунальне господарство. Наприклад, у Запорізькій області в 2013 році перебувало на обліку в Держуправлінні 211 водокористувачів, які мають власні випуски зворотних вод у природні об'єкти. Водовідведення в природні водні об'єкти Запорізької області у 2013 році склало 1094,0 млн. м³ проти 1151,0. м³ у 2012.

Сучасний екологічний стан малих і середніх річок Запорізької області, виходячи з результатів проведеної паспортизації 16 басейнів з 31, яким необхідно видати паспорти, оцінюється як незадовільний. Головною причиною такого стану є понаднормоване антропогенне навантаження на екологічні системи малих річок, які дуже чітко реагують на яке-небудь вплив. Найбільш важливими факторами, які визначають екологічний стан малих річок, є:

- Скидання в малі та середні річки забруднені стічні води через неефективну роботу очисних споруд, особливо в житлово-комунальному господарстві (м. Гуляйполе, м Орхів, смт. Чернігівка, смт. Якимівка та ін.);

- Високий ступінь розораності басейнів річок (від 63 до 94% їх площі, а в середньому 75%) на тлі дуже низького показника лісистості (3-5%) сприяє інтенсивному розвитку процесів ерозії на 40-60% території області;

- Порушення режиму господарської діяльності в межах прибережних захисних смуг та водоохоронних зон;

- Високий ступінь зарегулювання річок ставками і водосховищами - 9, коефіцієнт зарегульованості становить 0,51-1,79.

Проблема води у розвитку господарства досліджуваного району з кожним роком стає складнішою і господарству на її рішення доводиться виділяти все більше і більше коштів. Сама вода стає ресурсом, який потребує суворого обліку; правильного планування і економічного використання. Оцінюючи води річок Приазов'я відповідно вимогам сучасних норм для питного водопостачання, можна зробити висновок, що використання їх тут лімітується в значній мірі господарсько-побутовими і промисловими стоками. Цілком придатними для зрошення водами на території досліджуваного району є паводкові води, що акумулюються в ставках, особливо у верхів'ях річок, що протікають на Приазовській височині, де мінералізація вод знижена.

В умовах півдня України доцільно будувати водосховища у верхньому або в середній течії річок, в місцях розвитку кристалічних гірських порід або близького їх залягання. Близько 1/3 площі сільськогосподарських угідь схильні до водної ерозії, яка завдає шкоди малим річкам. Разом з продуктами ерозії в малі водойми надходять отрутохімікати, які широко використовують для боротьби з шкідниками сільськогосподарських угідь.

Великий вплив на водний баланс надають полезахисні смуги. Площа їх з кожним роком зменшується, у зв'язку з несанкціонованою виробкою місцевих жителів. Наприклад, по Запорізькій області площа лісу збільшилася в 2 рази. У басейні річки Берди регулюючі стік лісосмуги складають 0.43% площі водозбору. Регулююче значення лісосмуг і яружно-балкових насаджень полягає в тому, що вони стоять на шляху стікаючих вод і перехоплюють їх. Крім того, лісосмуги сприяють збільшенню зволоження і зростанню частки підземного стоку. Завдяки цьому лісосмуги, навіть займаючи незначну площу, відіграють велику роль у регулюванні водного балансу території. Водопоглинання ґрунтом під лісосмугами в кілька разів перевершує ту кількість опадів, яка в них збирається.

Антропогенна діяльність істотно впливає на стік річок Приазов'я, зокрема на зміну поверхневого стоку. Подальше поліпшення агротехніки призводить до зменшення стоку в річці. Для збереження та підтримки водоносності наших річок необхідно проводити заходи з регулювання стоку, наприклад будівництво ставків, в основному у верхів'ях річок, які могли б сприяти збільшенню запасів води у весняний час і рівномірному витрачання її в період літньої межени. Доцільно практикувати так само насадження смуг на вододілах басейнів річок. Ці заходи дозволять підвищити господарське використання річок.

Одним із способів поліпшення сучасного стану малих річок є розчищення русел, вона повинна бути заключним етапом протиерозійних заходів і її треба проводити не на окремих ділянках, а по можливості сконцентрувати зусилля і матеріальні засоби протягом всієї головної річки та її основних приток. Тільки комплексний підхід з точним урахуванням процесів, що формують річковий басейн як єдиний природно-територіальний комплекс, облік кількісних і якісних показників антропогенних впливів дозволить зберегти річки досліджуваного регіону для ефективного використання в господарських і рекреаційних цілях.

Список використаних джерел

1. Бабмідра Д.І., Цибульщак Л.Л., Дмитренко В.Л. Комплексна програма захисту земель від водної та вітрової ерозії в Запорізькій області. – Запоріжжя: Запорізьке обласне управління земельних ресурсів, 1995. – 110 с
2. Кулык П.Р. Характеристика рек Запорожской области // Сборник научных трудов преподавателей и сотрудников естественно-географического факультета «Проблемы экологии и природопользования». – Мелитополь, 1994 -С. 57-62
3. Левківський С.С., Падун М.М. Раціональне використання і охорона водних ресурсів. –К.: Либідь, 2006. -280 с.
4. Миллер М.Е. Речная сеть северо-западного Приазовья // Природные условия и хозяйство северо-западного Приазовья. – Л., 1972. -С.29-35.

5. Непша О.В. Гідрологічні особливості річок Північно-Західного Приазов'я// Екологічний шлях у майбутнє: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 29-30 березня 2012 р.) – К.: Науковий світ, 2012. –С.95-96.